

Dějiny československého „Orla“ a jeho XI. okrsku se sídlem v Kostelci nad Orlicí

Dějiny československého „Orla“ (tělovýchovné organizace) jsou úzce spojeny s dějinami křesťanského dělnictva a katolického politického hnutí. Na jeho počátku stál spolek „Katolických tovaryšů“ a později vytvořené „Svatojosefské jednoty“. Hlavním středem katolického hnutí bylo „Družstvo Vlast“ v Praze. Katolickými tovaryši byli prakticky všichni pozdější členové, kteří hráli v katolickém hnutí některé významnější úlohy. V Praze byl předsedou Katolických tovaryšů biskup P.E.Bryndych, který přešel později do Hradce Králové. Do této doby spadají současně protináboženské třenice. Tělovýchovná jednota Sokol byla zprvu ke katolíkům tolerantní. Dokonce biskup Bryndách byl při svém nastolení na biskupský stolec vítán sokolským čepobitím. Katoličtí tovaryši v devadesátých letech XX. století pěstovali tělocvik, který byl součástí výchovy a spolkové činnosti. Na schůzkách spolků byl pěstován zpěv, hrála se divadelní představení, pořádaly se výlety, zájezdy aj.. Na kroužcích začali členové vystupovat ve vlastních úborech. Tato činnost – speciálně tělocvičná – nebyla ještě vlastním začátkem a průkopníkem Orla, byly to vlastně přechodné výchovné pomůcky. Předsednictvo dodávalo spolkům katolických tovaryšů jako vzor na cvičení Tyršovu knihu „Základy tělocviku“.

V této době se začala tvořit „Křesťansko-sociální strana“. Jejím iniciátorem a velkým propagátorem byl výše jmenovaný biskup Bryndách. V r. 1894 byl svolán katolický sjezd do Litomyšle, kterému předsedal politik Dr. Horský. Sjezd se stal zakladatelem nové strany „Křesťansko-sociální“, díky svým dověře připraveným stanovám a řádu. Vedení strany bylo tehdy konservativní, což se mladým stoupcům nelíbilo. Ti žádali radikálnější vedení. Katolickými listy byly tehdy „Čech“ a „Vlast“. Také náplň a směřování těchto listů byla pro tehdejší radikály příliš konzervativní. Oboj proti konservatismu se šířil nejen v Čechách, ale i na Moravě. Největší boj byl sveden o hlasovací právo. Nechuť konzervativců o zřeknutí se svých práv vedl nakonec k roztržce – ty byla podporována navíc osobní ctižádostí a touhou po moci.

K záchraně situace v Čechách přispěl tehdy Hradec Králové tím, že se postavil na stranu za osamostatnění východních Čech. Po několika letech od sjezdu v Litomyšli došlo zde k založení dělnické organizace „Všeodborového sdružení křesťanské dělnictva“ pro království České. Toto nové hnutí ve straně mělo své sídlo a působnost v Hradci Králové. Organizace se setkávala nejen s nenávisť, ale byla jablkem častých svárů. Kromě výbojů proti ní, byla nucena čelit mnoha utrpením. Ale s podivem dělnictvo pochopilo potřebu takovéto organizace, hojně do ní vstupovalo a nadšeně v ní pracovalo. Z počátku byl vydáván časopis „Práce“, sice jen v omezených nákladech, ve čtrnáctidenních intervalech. Později se edice ustálila na týdeník v edičním nákladu 12.000 výtisků.

Když se organizace nového hnutí ve straně rozrůstaly, byla snaha zapojit do nich mládež. V časopise Práce jim byla věnována zvláštní rubrika a v r. 1906 byl utvořen z mládeže Odbor tělovýchovný. To byla odpověď na nepřátelství jak z vlastních řad, ale i na Sokol, který byl tehdy velmi prokatolický. Začala tak éra, která se stala organizačním činitelem a pracovníkem v novém hnutí.

Za základ Orla v Čechách je nutné brát v úvahu odbory vytvořené na zásadách demokratických a tělocvičných, což se stalo až v r. 1906, kdy vlastně Všeodborové sdružení křesťanské dělnictva pro království České, bylo demokraticky postaveno na jiné zásady, než ty v Katolických tovaryších. Ještě došlo k určitým nesrovnalostem ve stanovách – chyběla speciální otázka o Odboru tělocvičném, proto bylo na c.k. okresním hejtmanství rozhodnuto o jejich doplnění a pod § 3, bod Ch, byl odbor tělocvičný doplněn. Změna stanov byla schválena dne 29. dubna 1911, č.8. A/2615 a znamenala pro Všeobecné sdružení navíc právo nosit stejnokroj, dle přiloženého vzoru. Dne 28. července 1912 se konal první župní slet v Hradci Králové a vlastně první župní vystoupení Orla v Čechách. Stanovy

zemského svazu byly schváleny až v r. 1914. Zemský svaz začal pracovat ihned jako samostatný spolek a připravil na 14. srpna 1914 velký slet Zemského svazu v Hradci Králové. Ale do nákladných příprav vpadlo vyhlášení války. Tak příslušníci Orla místo sletu odjížděli na bojiště, aby zde krváceli za cizí zájmy. Tolik k objasnění vzniku Československého Orla ze širšího pohledu. Nyní se zaměříme na historii vzniku Orla v Kostelci nad Orlicí a jeho okolí. Na Kostelecku se datuje počátek této tělovýchovné organizace od 1. srpna 1911, kdy byl při „Katolické jednotě“ v Kostelci nad Orlicí založen tělocvičný odbor „Orel“. V následujícím roce se k němu přidružil tělocvičný Odbor v Horním Jelení, Častolovicích a konečně v r. 1913 v Borohrádku. Vzrůst těchto organizací byl přerušen 1. světovou válkou, ale po získání samostatnosti došlo záhy k jejich vzkříšení pod změněným označení „Jednoty“. V Kostelci nad Orlicí se obnovuje v r. 1919. Činnost rozvíjí Jednoty Horní Jelení (29. května 1919), Častolovice (až v r. 1923). K nim se přidružují nově založené Jednoty Třebešov (24. října 1920), na Vrbici (28. listopadu 1920), v Potštejně (6. března 1921), v Kostelecké Lhotě (24. května 1921). Dále potom v Rychnově nad Kněžnou (podzim 1921), v Sopotnici (27. června 1924) a konečně ve Vamberku dne 3. května 1925. Vznik tolika Jednot v našem i hradeckém kraji způsobil rozšíření I. (prvního) okrsku, pod kterým byly tyto Jednoty zaregistrovány natolik, že bylo nutno přemýšlet na jeho rozdělení.

Tento krok byl nutný i z tohoto důvodu, že vzdálenosti jednotlivých jednot často znemožňovala návštěvnost schůzí, kurzů, přednášek aj. Proto bylo na jaře v r. 1922 přistoupeno k vytvoření nového okrsku č. XI., který měl sídlo v Kostelci nad Orlicí. Starostou byl zvolen p. Karel Záleský, jednatelem d. p. František Rajs, pokladníkem Ladislav Evandělík a vzdělavatelem d. p. Jaroslav Kalous. Snahou nového okrsku bylo získat místo pro rozvíjení činnosti a náradí pro cvičení a náradí pro cvičení – tedy vlastní budovu. Jak asi těžké byly začátky Jednoty ve Vamberku, když nebylo náradí, ani místo pro cvičení v prvním roce činnosti. Cvičilo se proto na dvoře Držmíškova statku, ovšem jen za pěkného počasí. Žádosti o zapůjčení školní tělocvičny v r. 1926 nebylo vyhověno, školní radou byla zamítnuta. Naproti tomu byla tělocvična ochotně poskytnuta náboženské obci československé, k vykonávání obřadů. Dále potom Sokolu a FDTJ. Taková byla nevraživost mezi spolky a úřady. Problém proto řešil vamberecký Orel tím, že se spokojil pro začátek s dřevěnou verandou na zahradě p. Dlabky. V Kostelci nad Orlicí byl otevřen Lidový dům (jak se domy orelské Jednoty často nazývaly) v r. 1926, dne 8. července, opři okrskovém orelském cvičení. Jeho vybudování podpořil finanční i materiálovou pomocí hrabe Kinský. Nutnost výstavby objektů pro činnost orelských Jednot nutila ostatní městečka i vesnice v okolí Kostelce nad Orlicí. Jako jedna z prvních vznikla tělocvična v Horním Jelení, kde si zakoupili již dříve pronajatý objekt. Dne 15. června 1928 byl otevřen Lidový dům ve Vamberku. Také sousední město Rychnov nad Kněžnou nezůstává pozadu a dne 15. června 1928 poklepává p. František Machač základní kámen Lidového domu a dne 8- - 9. června 1929 je objekt slavnostně otevřen.

Dalším problémem bylo obstarání finančních prostředků na zakoupení náradí, potřebného pro cvičení. Proto se pořádají zábavy, hrají se divadla a shánějí mecenáši. Činnost se v Jednotách neomezovala jen na gymnastiku, ale v souladu s orelským programem se pamatovalo na náboženské, vzdělávací a zábavné akce, veřejná vystoupení a zájezdy. Při této příležitosti je nutné i zmínit tělesnou výchovu žen Orlic, jak se členky Orla nazývaly. Ta byla na rozdíl od mužů zaměřena na dosažení fyzicky a morálně silných členek, které by nelámaly rekordy na stadionech, ale měly být dobrými ženami a matkami. Za hlavní směr k dosažení těchto cílů u Orlic byl pokládán rytmický tělocvik. „Ten prý nenechává uplatnit u jednotlivců jejich individualitu, vyjádřit náladovost a nechává prozařovat duši!“ Pomocníkem rytmického tělocviku byly hry. Gymnastika, která pronikala v této době do tělocvičen, byla

také v Orlu uznávána, ale bylo zásadou dobře oddělovat kde končila gymnastika a začínala akrobacie. Za výborné byly pokládány míčové hry, volejbal, házená apod.

Jednoty se ve stále větším počtu zúčastňovaly jak okolních, tak vzdálenějších veřejných cvičení. O tom svědčí následující přehled. Ještě před rozdělením I. okrsku na královéhradecký a kostelecký, tedy do 21. prosince 1921 bylo uspořádáno pod dohledem okrsku místní cvičení v Kostelci nad Orlicí (asi 1913). Přehlídkou připravenosti na 1. zemský slet Orla, který se měl konat 14. srpna 1914 v Praze, byl okrskový slet v Kostelci na Orlicí v první polovině roku 1914. Po vypuknutí 1. světové války byl udržován organizační život jenom v několika oborech, mezi které patřil i Kostecký a Týnišťský. Po pětiletém odmlčení, způsobené válkou, došlo opět k obnovení činnosti Okrsku královéhradeckého, dne 21. prosince 1919. Na schůzi s dostavili zástupci jednot Hradec Králové, Černilov Holice, Horní Jelení, Kostelec nad Orlicí, Lhoty, Bolehošť a Týniště nad Orlicí. A již dne 21. června 1920 bylo konáno okrskové cvičení v Kostelci nad Orlicí spojené se svěcením praporu. Průvod byl krásný a cvičení velmi zdařilé.

Od roku 1922 byla konána veřejná okrsková cvičení již pod hlavičkou rozděleného XI. okrsku. Roku 1922 se konalo I. okrskové cvičení v Rychnově nad Kněžnou. V r. 1923 v Kostelci nad Orlicí a Třebešově. V ro. 1924 byla uspořádána I. Orelská Beseda v Rychnově nad Kněžnou, Potštejně, Častolovicích, Horním Jelení, dále potom II. okrskové cvičení v Rychnově nad Kněžnou, v r. 1925 v Kostecké Lhotě a Třebešově. V dalším roce byla spojena tato slavnost s posvěcením dorostenecké vlajky v Kostelci nad Orlicí, v Sopotnici, dále orelská Beseda s posvěcením žákovské vlajky v Rychnově nad Kněžnou. V r. 1927 se konala II. okrskové cvičení ve Vamberku, III. okrskové cvičení v Horním Jelení, Kostelci nad Orlicí. Další potom opět za rok v Horním Jelení. V r. 1929 IV. Okrskové cvičení v Kostelci nad Orlicí. V následujícím roce opět v Kostecké Lhotě a Častolovicích. Roku 1931 se konala okrsková cvičení v Rychnově nad Kněžnou a ve Vamberku. Veřejná cvičení byla důležitými momenty, které působily jak na členstvo, tak veřejnost pozitivním dojmem.

V okrskové radě se vystřídali ve funkci starosty od r. 1922 do r. 1931 Karel Záleský, po něm převzal funkci Jan Držmíšek. Jednatelem byl důst.p. František Rajs, od r. 1925 d.p. František Jelínek a od r. 1925 Alois Čermák. Vzdělavateli byli d.p. Jaroslav Kalhous, d.p. František Jelínek, d.p. Josef Ježek, d.p. Karel Valenta, Josef Diblík, d.p. Dr. Karel Gregor, d.p. Jan Kuchta a od r. 1930 Dr. K. Gregor. Náčelníkem byl Josef Tošovský a po něm od r. 1930 Karel Rázek. Náčelnicí byla Marie Bílová, od r. 1929 provdaná Tošovská. Okrsek čítal v té době 7 jednot s 642 členy.

Závěrem:

V r. 1942 (dne 23. září) došlo k rozpuštění tělovýchovné organizace „Orel“. Další činnost byla obnovena po r. 1945. V rámci slučovacího procesu v r. 1948 přešli někteří členové Orla do sjednoceného „Sokola“ a tím prakticky Orel v Kostelci nad Orlicí jako organizace zanikl. Tolik zatím jen připomínkou ke vzniku a působení této tělovýchovné organizace, která sehrála v našem městě také jednu z velmi důležitých úloh, nejen pro tělesný, ale hlavně společenský a kulturní život v poválečných letech budování prvního samostatného státu. Tělovýchovná jednota byla jednou ze tří divadelních souborů „Klicpera“, které ve městě vznikly. Svými divadelními představeními, tanečními zábavami a besídkami, jak pro mládež, tak dospělé. Přispívali tak ke sdružování a zvyšování kulturního a společenského života v našem městě.

Ve svém příspěvku k pětadevadesátiletému výročí vzniku „Orla“ v našem městě a zároveň k osmdesátému výročí existence bývalého kulturního střediska, kterým byla budova „Lidového domu“, s přilehlým cvičišťem a sportovištěm. Chtěl jsem jen připomenout bývalým příslušníkům „Orla“ a dosud žijícím pamětníkům chvíle, které v těchto prostorách ve svém mládí strávili. Pokud by měl někdo zájem vrátit se do doby, kterou jsem stručně

nastínil, může tak učinit v tiskovinách, které v minulých letech vyšly. Josef Ptáček: Tělovýchova a sport v Kostelci nad Orlicí do r. 1945 (text zveřejněn ve Sborníku Orlické hory a Podorlicko, 2000, sv. 10). Dále v brožuře Josef Ptáček: Dějiny tělesné výchovy a sportu v okrese Rychnov nad Kněžnou v datech (na počest 40. výročí osvobození ČSSR a k celostátní spartakiádě 1985). A konečně v další tiskovině Petr Boček – Josef Ptáček: 100 let tělovýchovy v Kostelci nad Orlicí 1882 – 1982, který vydala Vzorná TJ Sokol v Kostelci nad Orlicí v r. 1982. Ovšem vzhledem k době edice těchto brožur zmiňují existenci Orla oba autoři pouze okrajově.

Dr. V. Fidler